

The Polemic
Stahl-Blaga:
Then and Now

POLEMICA STAHL - BLAGA ATUNCI ȘI ACUM^{*)}

VINTILĂ MIHĂILESCU

The publication in 1983 of H. H. Stahl's "Critical Essays" brought to the fore a half a century old polemic. If this is decontextualized, it may leave the impression of common academic dispute. Despite its subjective and academic flavour, this polemic has its origins in the context of the inter-wars period when radical options for modernising Romania were confronted. Moreover, its relevance is well preserved today, having large reverberations in the present opposing discussions. It is then worthwhile to review this polemic and to draw some lessons for today.

Editarea "Eseurilor critice" ale lui H.H. Stahl readuse în actualitate o polemică veche de aproape o jumătate de secol. Decontextualizată, aceasta putea lăsa impresia unei dispute academice în jurul unei anumite teme controversate sau, eventual, a unei răfuielei personale. În fond însă, dincolo de coloratura subiectivă a oricărei polemici, sensul profund al acesteia nu este unul personal și nu se limitează la o problemă științifică circumscrisă; originea ei se află în contextul interbelic de fundamentare a modernității tinerei națiuni române iar semnificația sa se prelungeste, într-o anumită măsură, până în prezent. Pentru a înțelege deci miza criticilor lui Stahl trebuie să ne întoarcem la contextul lor originar - ceea ce constituie totodată o cale privilegiată de descriere și analiză a însuși acestui context.

Cadru general: etnologia ca *Bildung*

Etnologia românească interbelică - și mai toate științele sociale contribuie acum, într-un fel sau altul, la această etnologie *sui generis* - nu se rezumă la "observația participativă", ci are ca ideal aproape explicit și permanent un soi de "observație constructivă". Ea

^{*)} O primă versiune a acestui articol a fost prezentată la simpozionul "Etnografia din Europa centrală de est în perioada interbelică", Rimetea, oct. 1994.

participă funciar, având chiar un rol de antreprenor general, la efortul de fundamentare și justificare a ceea ce devenise, în sfârșit, *România mare*. După lunga perioadă de pregătire acumulativă, în care folcloriști, etnografi etc. adunaseră argumentele unității și specificității poporului român, după primul război mondial venise timpul marilor sinteze ale modernității națiunii române. Practic întreaga intelectualitate a vremii participă, într-un mod sau altul, la elaborarea și realizarea acestui proiect cultural.

Convergențe ...

Acest imperativ general constituie și primul numitor comun, cel mai răspândit și mai important, al proiectelor și tezelor individuale, oricât de diferite ar fi ele.

Un al doilea poate fi considerat recursul comun la lumea satului ca fundament și reper al construcției modernității. Paradoxul specific al acestui proiect cultural constă astfel în complementaritatea organică dintre căutarea modernității și inventarea tradiției. România este ferm hotărâtă să intre în lumea modernă, dar nu oricum. Lipsită de o burghezie suficient de puternică pentru a deveni subiectul istoric al acestei rupturi, ea optează pentru o "dezvoltare organică" prin care să poată lua cu sine, pe drumul spre viitor, întregul trecut al poporului său eminentamente rural. Pentru aceasta poporului trebuie să i se atribuie o cultură nu numai "specifică" ci și viabilă în registrul de exigențe al modernității. "Tradiția" devine *a priori* suport și garant al "modernității". De la "știința națiunii" a lui Gusti și a școlii sale, care caută în observația comparativă a "unităților sociale" a satelor românești datele "obiective" ale reconstrucției naționale, la filosofia culturii a lui Blaga, așezând propășirea spirituală a neamului pe

temeliile matricei sale stilistice, mai toate marile sinteze ale vremii se regăsesc în acest demers comun.

Un al treilea numitor comun, mai degrabă metodologic, ar fi poate de menționat. Autorii acestor diferite sinteze sunt "personalități paradigmatică" (Goian, 1986), inițiatori și realizatori ai propriilor lor "paradigme", relativ închise în coerența și completitudinea lor doctrinară. Aproape că nu au nici predecesori și nici continuatori, și practic nu se întrepătrund și nu se completează reciproc.

De pe aceste poziții "paradigmatice" comunicarea dintre diferiții creatori de sinteze devine dificilă; criticile reciproce și polemicile nu vizează atât un element sau altul al teoriei (chiar dacă acesta este ținta explicită a atacurilor), cât teoria în ansamblul său, devalorizarea de ansamblu a poziției concurente. Intervine atunci frecvent o eroare elementară, care constă în analiza și evaluarea unor elemente ale unei teorii cu instrumentele intrinseci altei teorii, încălcându-se astfel autonomia nivelelor de discurs. Este, după cum vom vedea, atât cazul lui H.H. Stahl cât și al lui Lucian Blaga.

Această "eroare metodologică" nu ar fi fost poate de menționat întrucât ea constituie adesea și aiurea o "virtute polemică", un instrument retoric destul de uzitat și nespecific. Ea este totuși semnificativă în contextul discuției noastre în măsura în care este o expresie, printre altele, a mizei de supremație a tuturor acestor construcții intelectuale. Și poate că nu este lipsit de semnificație nici faptul că aceste polemici constitutive creatorilor reprezintă un "bun comun", un arsenal permanent al tuturor intelectualilor nației, divergențele putând fi reiterate în anumite perioade și/sau categorii sociale, pentru a alimenta și fundamenta noi conflicte, și aplatizate în altele, printr-o receptare și utilizare "devălmașă" a lor, pentru a (re)legitima consensul și armonia.

... și diferențieri

În aprilie 1936 publică un articol despre "influențe modelatoare și catalitice" în cultura română, ale cărui idei par a fi fost preluate frecvent în dezbaterile vremii, astfel încât, la reluarea articolului în "Trilogia culturii", Blaga simte nevoia să insereze o notă de subsol să-i reafirme paternitatea.

În esență, prin distincția care o propune, Blaga operează o diferențiere de natură între cele două influențe majore - cea franceză și cea germană - care au patronat formarea culturii naționale. Prima ar fi "modelatoare", propunând un model ideal și general și forțând la imitare, cealaltă ar fi mai degrabă "catalitică", invitând la descoperirea și dezvoltarea propriei particularități. "Francezul, oricare i-ar fi tendințele iscate de epocă, se simte îndrumat spre o spiritualitate de forme mai rotunjite, mai clare, mai stăpânite, mai discrete. Francezul tinde spre latura transparentă, spre o cultură, care e tipică, lege diafană, un cristal, un model universal; el jertfește individualul de dragul măsurii, al retușei și al echilibrului. Germanul cultivă particularul, individualul, ceșosul și păduraticul, și are un orizont, care îl îndeamnă spre exces și de măsurat în toate manifestările sale stilistice. Cultura germană are un caracter mai local, mai particularist, mai romantic, mai viu, mai puțin conformist și mai puțin academic, decât cea franceză. Francezul ca <ins> e absorbit de un tip generic. Germanul crește launtric, debordând legea, umplându-și cadrele individualității sale ca atare". (Blaga, 1969). Într-un context mai cuprinzător, Louis Dumont arăta că *Francezul* spune "sunt om prin esență și francez prin accident", în timp ce *Germanul* afirmă: "sunt esențialmente german și om prin calitatea mea de german", acestea fiind cele două mari poziții ideologice care și-au împărțit

modernitatea europeană. Mai exact, este vorba despre holismul de sorginte herderiană altoit pe trunchiul secular al individualismului european și ducând astfel la inventarea "individului colectiv" (Dumont, 1985).

Acestei polarități ideologice a modernității europene i se poate atașa, cel puțin în ceea ce ne privește, o polaritate secundară referitoare la valorizarea diferențiată a limbajului.

Pe filieră holist-germană, încă de la Herder dar mai ales de la Humboldt, prin neo-humboldtieni sau, mai departe, prin medierea lui Boas până la faimoasa și controversata "ipoteză Sapir-Whorf" a relativismului cultural, limbajul deținea statutul de suport și structură profundă a *Weltanschauung*-urilor specifice, a "rațiunilor locale", relativizând imperialismul Rațiunii universale de sorginte iluministă. Nu este de mirare astfel, în această perspectivă, rolul fundamental și constructiv atribuit limbajului, de la Blaga la Noica, în procesul de în-temeiere a modernității române: "În spiritul lui Blaga nu poate fi vorba de o simplă întoarcere la valorile atemporale ale unui trecut imemorial; concilierea pe care o propune nu vizează niciodată contemplarea mistică, ci voința fermă de a conferi culturii române armele conceptuale apte de a o integra în competiția planetară (subl. noastră) din care nu există mijloc de evadare" (Karnouh, 1990).

Același lucru s-ar putea spune și despre adversarii poziției reprezentate de un Blaga, doar că în acest caz limbajul are alte valențe, derivate din vocația universalistă a raționalismului iluminist. "Integrarea în competiția planetară" se va putea face aici doar prin limbajul "clar și precis" al științei, constatativ și explicativ și nu "constructiv". Obsesia pozitivistă a unui Stahl se întemeiază în mare măsură într-o astfel de viziune. Și nu este de mirare atunci că dușmanii acestei poziții vor putea

ajunge până la a scrie că "urâsc limba franceză pentru mai mult lăudatul ei cartezianism" (cf. Verdery, 1994).

Aceste două ideologii distincte s-au conjugat în procesul de formare a noilor națiuni central și est-europene, cu o eficiență formativă mai mare de partea celei holist-germane. Dincolo de această definitorie complementaritate însă, fiecare și-a câștigat adepții săi proprii, partizanii expliciti sau impliciti ai unei variante sau celeilalte a modernității europene.

Polemica Stahl - Blaga & Co.

Din punctul de vedere descris mai sus, se poate spune, chiar dacă nu poate fi vorba de tipuri "pure", că întreaga școală gustiană - și H.H. Stahl în primul rând - este mai degrabă "franceză", în timp ce Blaga - și întreaga pleiadă de filosofi ai culturii până la Noica - sunt mai degrabă "germani". Contextul și sensul mai profund al polemicii lor pare să se situeze la acest nivel ideologic evident transpersonal.

Diferențieri ...

Dar ce îi reproșează concret sociologul Stahl filosofului Blaga? În esență, caracterul ne-științific al metodei și în consecință natura prezumțioasă și ilicită a tuturor concluziilor ce derivă din aceasta. "Deocamdată subliniem faptul că Blaga se declară adversar al oricărei cercetări <științifice> purtând asupra caracterelor specific naționale românești". Criticarea lui Blaga devine astfel operă de igienă culturală menită "a pune pe gânduri și a-i îndrepta spre căile științei pe toți cei care continuă a avea credința că frazele obscure, lipsa definițiilor clare și înlocuirea lor prin metafore constituiesc dovada unei filosofii adânci" (Stahl, 1983).

Această revoltă "carteziană" a lui

Stahl este fără îndoială îndreptățită în măsura în care vizează pe "continuatorii" lui Blaga, emuli patetici și sterili care invadaseră viața culturală a anilor de "reabilitare" a filosofului. Ea alunecă însă spre intoleranță doctrinară și chiar rea voință în momentul în care opera lui Blaga însuși este considerată a fi "o repetare și confirmare a punctelor de vedere ale grupului pe care l-am numit <al folcloriștilor patriotici>" (idem). Stahl demontează cu delicii pozitivistice elementele discursului filosofic nedezmembrabil al lui Blaga pentru a-l reduce la vorbăria goală a diletanților folclorizanți cu care îl asimilează pe filosof.

Să urmărim un singur exemplu: metafora satului-idee. "Adică cum? - se miră șăgalnic sociologul. Ce poate însemna acest <sat-idee>? Să fie vorba de ideea pe care și-o poate face un filosof despre <sat>? Sau de ideea pe care și-o fac chiar sătenii despre ei înșiși? Sau poate de ideea pe care și-o fac filosofii despre ideea pe care și-o fac sătenii despre ei înșiși? Adică e vorba de o filosofie cultă despre satul românesc? De o filosofie populară a oamenilor din sat? Sau despre o filosofie cultă despre filosofia populară?" (idem). Această avalanșă de pseudo-nelămuriri ar putea fi curmată cu o ultimă întrebare, edificatoare: <Oare despre ce peșteră vrea să vorbească Platon în mitul peșterii? una cu stalactite? sau una cu stalacmite?>...

În paragraful imediat următor, Stahl dă singur răspunsul corect: "S-ar părea că nu e vorba de <sat>, ci despre o <idee> despre sat, de un <Weltanschauung>". Dar imediat după aceasta jocul este reluat cu privire la metafora copilăriei: "Ar fi deci să înțelegem (poate) că a fost o vreme când sătenii, mici și mari, gândeau mitologic și că <satul-idee> a pierit atunci când sătenii au pierdut darul acesta <metafizic> de a gândi mitologic, doar copiii mai rămânând astăzi a fi <metafizicieni>". Lămurirea

acestei noi "serii de fraze" este apoi amintită de către Stahl, dar prezentată ca un nou "subterfugiu" prin care Blaga încearcă să iasă din "încurcătură": teoria vârstelor adoptive. Și analiza continuă în același mod pe zeci de pagini.

Acest gen de obiecții "concrete" rămân, în esența lor, ilegitime în măsura în care, după cum menționam la început, constituie o respingere a argumentelor unui sistem teoretic în și prin mijloacele unui sistem fundamental distinct. Ele trebuiesc înțelese mai degrabă ca fiind retorica necesară a unei obiecții de altă natură, esențială și globală: handicapul insurmontabil al lui Blaga - ca și al lui Eliade de altfel - este, pentru Stahl, cel al unei "documentări lacunare și refuzând ostentativ orice cercetare directă și sistematic făcută a satelor românești" (idem). Procedând astfel, ei nu au cum să emită o judecată pertinentă despre satul românesc și ca atare nu au dreptul să vorbească despre specificul nostru național.

Dacă, în numele unei astfel de intransigențe doctrinare, criticile lui Stahl pot fi taxate uneori ca "răutăcioase", aceasta nu înseamnă că în tabăra adversă lucrurile stau mai bine. Pentru a ne rezuma la cazul lui Blaga, atitudinea acestuia, în această privință, este uneori de-a dreptul arogantă și suficientă. Iată, de pildă, formulate în contextul criticilor aduse lui Pârvan, "rezervele" mai generale ale lui Blaga cu privire la acest gen de investigație mai degrabă "de teren": "Părerile rostite de Pârvan cer serioase îndreptări. O anume filosofie a culturii, recent înjghebată și de ale cărei perspective Pârvan era încă străin (a se citi propria sa filosofie - n.n.), ne îngăduie să intervenim cu unele retușări, cu unele răsturnări, sau puneri la punct (...). Pornind de la foarte sumare informații, Pârvan a încercat să schițeze o imagine despre religiozitatea Dacilor. În interpretările profesorului a intrat însă un grav coeficient de spiritualitate personală. Ne luăm sarcina de a delimita și de a scoate

din discuție acest coeficient, pentru a înlătura pe viitor unele elemente de apreciere care zădărnicesc o reconstituire istorică mai plauzibilă a trecutului". (Blaga, 1943). Metoda care îi va permite lui Blaga să corecteze documentația istorică și arheologică "foarte sumară" a lui Pârvan este numită "topografie stilistică" și funcționează explicit ca un soi de tabel al lui Mendeleev pe zona culturilor lumii. Dar această metodă de cunoaștere ar permite, așadar, o "reconstituire mai plauzibilă a trecutului" nostru. Iar Blaga va considera, la rândul său, aplicarea ei tot ca un soi de igienizare culturală.

Intoleranța doctrinară este deci cel puțin comparabilă. Pentru Blaga pare a fi evident că nu se poate vorbi plenar și cu sens despre poporul român și specificul său cultural decât în și prin "o anume filosofie a culturii", cea proprie. Ceea ce-l expune de acum criticilor de genul celor ale lui Stahl, căci vrând să aplice principiile sale filosofice "corectării" unor date de teren, Blaga comite eroarea simetrică celei reperate în cazul lui Stahl și iese din adăpostul coerenței sale sistematice.

... și convergențe

Această opoziție ilustrată prin cazul Blaga - Stahl traduce în fapt o anume convergență fundamentală: **voința mesianică a intelectualului român**. Mai ales în perioada la care ne referim, intelectualul român considera de regulă ca o îndatorire sacră a sa participarea la construirea și propășirea României moderne. Însăși legitimarea sa ca intelectual ținea în mare măsură de această participare. **Angajarea în acest proiect cultural este însă și o competiție pentru "dreptul de autor" al proiectului, miza fiind astfel nu numai una de legitimare intelectuală ci și una de legitimare politică, în sens larg, dacă nu chiar de**

putere pur și simplu. Măreția și mizeria nesfârșitelor concubinaje dintre intelectualitate și Putere din perioada de formare a modernității noastre întârziate nu trebuie deci redusă la un joc de oportunism și naivitate, ci trebuie înțeleasă în și prin acest statut mesianic asumat al intelectualității din țara noastră - și nu numai de aici.

Revenind la pretextul nostru exemplar - polemica Stahl - Blaga - este evident că opoziția dintre cei doi intelectuali este una temperamentală, dar nu numai: prin preferința sa electivă pentru "modelul francez", sociologul Stahl nu aveau cum să-i fie pe plac scrierile "germanului" Blaga "din vârtejul cărora greu poate să mai scape neatinsă recea lumină a rațiunii" (Stahl, op. cit., sublinierea noastră). Dimpotrivă, Blaga își ascunde cu greu preferința pentru "romanticul" german și viziunea sa despre lume. Prin cei doi - și mulți alții ca ei - competiția pentru "dreptul de autor" nu mai este astfel doar una personală, ci devine aceea a celor două mari ideologii (și Puteri) care și-au disputat "paternitatea" tinerelor națiuni din această parte a lumii.

Dincolo de Stahl și Blaga - și fără ei ...

Imediat după 1989, regretatul sociolog se revolta - nemaivând cu cine să polemizeze - împotriva reînvierii declarațiilor patetice despre "țărâna română", "satul românesc" și români în general, făcute doar pe calea empatică a oricărui "bun român" care "știe despre ce vorbește". În egală măsură însă revolta sa era îndreptată împotriva utilizării

superficiale și emfatică a tehnicilor sociologice, mai mult sau mai puțin reduse la sondaje de opinie. Acum, după dispariția sa, nu ne mai rămâne decât să constatăm că natura divergențelor și a polemicilor în domeniul culturii a rămas, în mare, aceeași, doar că fără un Stahl și fără un Blaga ...

Se pare că în efortul de a (re)găsi o cale proprie de dezvoltare post-comunistă, demonii originilor și-au făcut apariția. Vechiul "bun comun" al polemicilor fondatoare ale modernității noastre este asaltat de noii pionieri ai neamului și utilizat în dublul scop, complementar, al impunerii unei anumite imagini a destinului nostru, pe de o parte, și al propriei legitimări ca artizani ai acestui destin pe de altă parte. Demersul este, dacă nu neapărat "normal", în orice caz "firesc", adică în ordinea lucrurilor în istoria politicii noastre culturale. Problema nu ar fi deci atât a intențiilor cât a performanțelor. Din acest punct de vedere "filiera germană" se închistează tot mai mult în naționalism, virtuțile constructive ale limbajului fiind reduse la ideologie, dacă nu chiar direct la demagogie; pe de altă parte, "filiera franceză", mizând mai mult pe limbajul "clar și precis" al datelor și deschizându-se unei logici "universaliste" a cererii și ofertei, evită, cel puțin aparent, demagogia, dar nu totdeauna și sterilitatea preciziei legate de probleme semnificative doar conjunctural, în funcție de "cerere". Realitatea riscă să rămână astfel în afara ambelor discursuri.

Dincolo de aceasta, cineva se poate întreba desigur de ce nu am putea visa la o "extremă centru" a cunoașterii sociale, care să exerseze acel "regard éloigné" de care vorbea Levy-Strauss și care stă atât de bine omului de știință...

Note și bibliografie

1. În această privință se poate face referire și la cartea lui Katherine Verdery care declară explicit că "încerc să arăt cum grupuri variate, situate diferit în societatea românească, au profitat de aceste contracurențe pentru a produce imagini rivale ale națiunii lor, concurând astfel în a fi reprezentanții culturali recunoscuți ai națiunilor". (Verdery, 1994).
- Blaga Lucian "Getica", în Saeculum, anul I, iul-aug., 1943.
- Dumont, Louis *Essais sur l'individualisme. Une perspective anthropologique sur l'idéologie moderne*, Le Seuil, Paris, 1985.
- Karnouh, Claude *L'invention du peuple*, Editions Arcantere, Paris, 1990.
- Stahl, Henri H. *Eseuri critice*, Editura Minerva, București, 1983.
- Verdery, Katherine *Compromis și rezistență română sub Ceaușescu*, Humanitas, București, 1994.